

TODOR PAVLOV AZ ESZTÉTA

ATANASZ SZTOJKOV

A magyar filozófusok tisztelettel köszöntik a nyolcvanöt éves Todor Pavlov akadémikust, a Bolgár Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagját, a BTA Filozófiai Intézetének igazgatóját.

Todor Pavlov élete és munkássága szorosan összekapcsolódik hazája kommunista pártjának és ezen keresztül a nemzetközi munkásmozgalomnak a harcaival. 1919 óta a Bolgár Kommunista Párt, 1924 óta a Központi Vezetőség és 1966 óta a Politikai Bizottság tagja, a Filozofszka Miszál c. folyóirat főszerkesztője.

Hat évtizedes filozófiai munkássága a filozófia széles körét fogja át: az ismeretelméletet, az esztétikát, a filozófia és a szaktudományok kapcsolatát, a filozófia történetét. Todor Pavlov legjelentősebb munkái: „Tükrözésemélet” (1936), „Általános művészetelmélet” (1938), „A dialektikus materialista filozófia és a szaktudományok” (1940). Ez utóbbit magyarra is lefordították.

Az alábbiakban munkásságának egy területét foglalja össze Atanasz Sztojkov, kiemelve Todor Pavlov küzdelmét a lenini visszatükrözés elmélet megőrzéséért és továbbfejlesztéséért, küzdelmét annak dogmatikus, leegyszerűsítő értelmezése ellen.

Nyolcvanötödik születésnapján a magyar filozófus közvélemény nevében is jó egészséget, további eredményes munkát és hosszú, eredményekben gazdag életet kívánunk Todor Pavlovnak.

* * *

Todor Pavlov kora ifjúságától vonzódott az irodalomhoz. Teodor Trajanovval és Hriszto Jaszenovval együtt szimbolikus verseket írt, érdeklődéssel olvasta a hazai, az orosz és a nyugat-európai irodalom alkotásait; az irodalomról és a művészetről írt tanulmányokat, s emellett készült önálló munkájának megírására, amelyben az esztétika alapvető problémáira vonatkozó nézeteit akarta kifejteni. E terv megvalósítására azonban ekkor nem került sor, mert úgy érezte, hogy nézetei még nem eléggé kialakultak. Ezt elérendő, fokozatosan a pedagógia és a filozófia problémái felé fordult.

Eszmei és irodalmi fejlődésére döntő hatást gyakorolt, hogy 1919-ben kommunista lett. Az első világháború utáni években társadalmi és publicisztikai tevékenysége mellett irodalommal és esztétikával foglalkozott. Egyike volt

Hriszto Szmirmenszki és Krum Kjuljanov legközelebbi barátainak, és ismeretségbe került sok más neves bolgár íróval és irodalmárral. A háború utáni első években három regényt írt (amelyeknek kézírata egyik letartóztatásakor a rendőrség kezére került).

Ekkor még elsősorban írói terveit formálta, de emellett egyre tevékenyebben kapcsolódott a kommunista és munkásmozgalomba és amint maga is később megírta,¹ idejének túlnyomó részében a politika, a filozófia és a pedagógia kérdéseivel foglalkozott. Esztétikai érdeklődésének tanúbizonyságai börtönből írt levelei (1923–29), amelyeket később két brosúrában tettek közzé. Ezek, műfajukat tekintve, esszék, amelyekben szervesen összekapcsolódnak Todor Pavlov esztétikai és politikai nézetei. Ezek az esszék tanúsítják, hogy szerzőjük — noha börtönben volt — igyekezett figyelemmel kísérni a bolgár irodalom fejlődését, és szerzőjüknek azt a képességét bizonyítják, hogy a fejlődést elmélyülten elemezte. Esszéi és más irodalmi témájú cikkei ellenére mégis, a Szovjetunióba való 1932. évi utazásáig terjedő időszakra vonatkozóan azt mondhatjuk, hogy jóllehet Todor Pavlov filozófiai alkotótevékenysége alapján már ismert volt² — esztétikai munkásságának még a kezdetén tartott.

Az a négy esztendő, amelyet Todor Pavlov a Szovjetunióban töltött, egész alkotói fejlődésében a legteljesebb és leggyümölcsözőbb mind filozófiai, mind esztétikai vonatkozásban. Itt volt lehetőség arra, hogy elmélyülten tanulmányozza Marx, Engels és Lenin valamennyi eddig közölt és ismert művét, hogy megismerkedjen a filozófia- és az esztétikatörténet legkiemelkedőbb művelőinek munkásságával. Rövid idő alatt bekapcsolódott a szovjet filozófiai és esztétikai tudományos életbe, legnevesebb képviselőinek elvtársává, barátjává és harcostársává vált. Ugyanakkor nagy érdeklődést tanúsított a szovjet szellemi élet iránt és megismerkedett a szovjet tudomány, irodalom és művészet legjelentősebb alkotásaival és alkotóival. Mély hatást gyakorolt rá az új szocialista társadalom, a szovjet emberekkel való mindennapos találkozás és kapcsolat. Todor Pavlov éppen azokban az esztendőekben élt és dolgozott Moszkvában, amikor a szovjet társadalom és egész szellemi élete rendkívül erőteljes fellendülésben volt, és egyre meggyőzőbben bizonyította be életképességét, alkotó merészségét a gazdaságban, a társadalmi viszonyokban, a kultúrában, a tudományban és a művészetben. Mindez gazdagította, kiszélesítette Todor Pavlov szellemi horizontját, hozzájárult filozófiai és esztétikai nézeteinek kikristályosodásához. Ettől kezdve a világra mint reális objektív valóságra tekint, nem pedig mint törekvések és óhajok összességére, miként korábban. E szemléletmód alapján állva, számára a Szovjetunió a világ forradalmi és kulturális központja. De aligha lett volna lehetséges ilyen gyors és az alapelveket is érintő szellemi átalakulás, ha Todor Pavlov előzetesen nem hordta volna magában a blagoevi elméleti indíttatást, ha nem sajátította volna el a Bolgár Kommunista Párt tapasztalatait, amelyek a bolgár pártot igen korán közelvítették a Bolsevik Párthoz. Emellett Todor Pavlov gyors fejlődésében kétségtelenül jelentős szerepe volt annak a körülménynek is, hogy éppen ebben a négy esztendőben volt lehetséges

¹ Todor Pavlov: „Válogatott művek”, Mellékletek a IV., VI. és VII. kötetekhez, 198.

² Például olyan műveivel, mint: „Spinozizmus és dialektikus materializmus”, 1927; „A dialektikus materializmus és a minták elmélete”, 1929; „Remkeanizmus és materializmus”, 1930.

átgondolni Georgi Dimitrovnak a lipcsei bíróság előtti hősies magatartását, s annak világviszhangját, Georgi Dimitrov moszkvai fogadtatását, első megnyilvánulásait a nemzetközi kommunista mozgalom vezetőjeként és mindegyik szerepét a Komintern hetedik kongresszusa idején. Találkozott a Moszkvában élő külföldi kommunistákkal és lehetősége volt tapasztalni, hogy a Bolgár Kommunista Pártban miként megy végbe fordulat a balos szektáságtól a következetes lenini felfogáshoz a politika, a társadalmi és a kulturális élet valamennyi alapvető kérdésében. Mindennek nagy része volt abban, hogy a párt lenini—dimitrovi új vonalának meggyőződéses harcosaként tért vissza Bulgáriába.

Az 1938-as év óta, amikor megjelent az „Általános művészetelmélet” című alapvető munkája, már több mint 35 év telt el. E több mint harmadfél század alatt írott nagyszámú tanulmánya, tanulmánygyűjteménye felöleli az esztétika valamennyi leglényegesebb problémáját. E problémákkal kapcsolatban fogalmazza meg álláspontját, eredeti gondolatait és a tudomány fejlődéséhez való hozzájárulást. Néha művészi, sőt színházi kritikusként is megnyilatkozik — jóllehet ez nem fő tevékenységi területe —, amikor érzi annak szükségességét, hogy kifejtse véleményét neves alkotóink műveiről, ha viták kerekednek körülöttük, vagy ha ellenükben szektás-dogmatikus álláspont mutatkozik. Célja, hogy egyengesse az utat a szocialista kultúra fejlődése számára, hogy hozzájáruljon a kibontakozást akadályozó nézetek leküzdéséhez (például Vladimir Dimitrov — a Mester és Ilija Beskov elleni fellépésekor a harmincas évek közepén). Todor Pavlov irodalomkritikai tevékenysége olyan széles, hogy ezt a tevékenységet külön kell vizsgálnunk.

Todor Pavlov nemritkán éppen ezekben az írásaiban tudja megvalósítani a legteljesebben a művészet legbonyolultabb problémájának elmélyült és konkrét tanulmányozását, mint például a művészi forma lényegét, specifikumát és jelentőségét érintő kérdéseket. Példaként említhetjük itt Vladimir Majakovszkij költészete elemzésének szentelt cikkeit.

Egészen természetes, hogy az évtizedek folyamán formálódó-alakuló olyan hatalmas munkában, mint amilyen Todor Pavlov esztétikája, ha csak 1938-tól kísérjük is figyelemmel (vagyis az esztétikában való első érettebb megnyilvánulásának évétől), úgy találjuk, hogy nem minden egyenértékű és nem egyformán elmélyült. Sőt mi több, különbségeket is feltárhatunk lényeges kérdések vizsgálatában és változásokat néhány megfogalmazásában stb. Ezeket mindenekelőtt a marxista—leninista esztétikának a fejlődése hozta magával mind nálunk, mind különösen a Szovjetunióban, sőt másutt is. Olyan fejlődés ez, amit Todor Pavlov állandóan figyelemmel kísért, és mindig szükségesnek tartotta, hogy leglényegesebb megnyilvánulásaival összefüggésben állást foglaljon. Esztétikai tevékenységében hasonlóképp tükröződik szocialista kultúránk, irodalmunk és művészetünk viharos fellendülésének három évtizede. A szovjet művészet igazi újítói jelenségei — ugyancsak Todor Pavlov újkeresésének forrásai és ösztönzői maradtak.

Természetesen későbbi új megfogalmazásai stb. nem voltak mindig az előzőeknél sikeresebbek. Így például az ötvenes évek elején írott esztétikai publikációinak figyelmes tanulmányozása feltárta, hogy a személyi kultusz évei bizonyos visszahúzó hatást gyakoroltak alkotó gondolkodására. Egy dogmatikus jellegű kritika hatása alatt például eltért a művészet elméleti vizsgálatánál az olyan általa bevezetett sikerült terminusoktól, mint az „esztétikai realitás” és „mérték”, s bizonyos fokig elszegényítette a művészet esztétikai-

filozófiai tanulmányozását. Nem véletlen, hogy 1956 után Todor Pavlov esztétikai tevékenységének új fellendülését figyelhetjük meg. Ennek eredményeit foglalta össze az 1958 folyamán megjelent „A marxista—leninista esztétika alapvető kérdései” című munkájában. Csak sajnálhatjuk, hogy a szerző politikai, tudományos-szervezői, társadalmi és egyéb kötelezettségei és ebből eredő túlterhelése megakadályozta nagyszerű elgondolásainak megvalósítását, s így e munka tervezett másik két kötete megíratlan maradt.

*

E rövid áttekintésben nem lehet az a feladatomban, hogy kövessem Todor Pavlov, az esztéta fejlődésének útját. Célszerűbbnek tartom — bár úgy tűnik ez a nehezebb —, hogy megkíséreljem esztétikai tevékenységét egészében áttekinteni, különösen az 1938-tól számított időszakot, kiemelve benne, ami a leglényegesebb, a legnagyobb távlatú, eredeti és legértékesebb, s ezzel együtt arra törekszem, hogy megrajzoljam Todor Pavlovnak, az esztétának a legjellemzőbb vonásait, és összefoglaljam a marxista—leninista esztétika fejlesztésében szerzett fő érdemeit.

Todor Pavlov már az „Általános művészetelmélet” című munkájában, 1938-ban kidolgozta az esztétikának mint tudománynak a specifikumára és feladataira vonatkozó felfogását. Az esztétikának olyan értelmezését adta, amelyhez lényegét tekintve ma is ragaszkodik és amelyet ma is továbbfejleszt. Számára az esztétika nem filozófiai tudomány (ezért nem szabad összekevernünk művészetfilozófiájával vagy magának az esztétikának a filozófiájával), hanem „rész- vagy speciális tudomány, amely ama jelenségek sajátosságos törvényszerűségeivel foglalkozik, amelyeket esztétikai jelenségeknek nevezünk és amelyek struktúráját és strukturális törvényszerűségeit, rész- vagy speciális tudományként, felderíti, vizsgálja és meghatározza”.³

Mivel az esztétikum kifejezésre juttatásának alapvető szférája a művészet, ami a valóság bonyolult, sajátosságos visszatükrözése és ismerete, az esztétika — ahogy azt Todor Pavlov nemegyszer megalapozta — nem dolgozhatja ki elég sikeresen a maga problematikáját a filozófiával való együttműködése nélkül. Más szavakkal — Todor Pavlov gondolatain tovább haladva —, elmondhatjuk, hogy az esztétika ama résztudományokból ered, amelyek világnézeti jellegűek és hasonlóak a filozófiához. Ezért magának az esztétikának mint tudománynak a fejlődésében megfigyelhetjük, hogy miként teljesedtek ki azon filozófusok iránymutató elmunkálatai, akik megérették és megértették a művészet világát, mint például Arisztotelész, Diderot, Hegel, s a marxizmus klasszikusai, Marx, Engels és Lenin. Ilyen esztéta Todor Pavlov is, aki kifinomult érzékeléssel vizsgálja a művészetet, mindenekelőtt az irodalmat, s nemcsak mint esztéta, hanem mint irodalmi és művészeti kritikus is. Todor Pavlov esztétikai munkáinak ereje és mélysége egyrészt alapos irodalmi, művészeti és tudományos felkészültségéből, másrészt az irodalmi alkotókészség iránti tiszteletéből, fejlett esztétikai ízléséből táplálkozik. Ez tette lehetővé számára, hogy kidolgozza a művészet és általában az esztétika elméleti alapproblémáit, behatoljon az esztétikum világába, feltárja lényegét, törvényszerűségeit, nem valamilyen részleges megfigyelőként, hanem olyan kutatóként, aki jól ismeri vizsgálatának tárgyát és állandóan annak világában él.

³ Todor Pavlov: „A marxista—leninista esztétika alapvető kérdései”, Bolgarszki piszazetel kiad., Szófia 1958, 36., 37.

Nem kevésbé jelentős munkásságának az a sajátossága, hogy az esztétika valamely problémájának vizsgálatát szervesen képes összekapcsolni korunk társadalmi-kulturális gyakorlatával, a párt politikájával és a fejlődés távlatával. Ez elméleti-esztétikai munkáinak jelentőségét, időszerűségét és hatását növeli.

Todor Pavlov gondolati ereje, előbb említett pártossága, marxista—leninista tudományos felkészültségéből, Marx, Engels és Lenin elméleti örökségének elsajátításából, valamint tanítványaiknak és követőiknek, mint például Plehanov, Mehring, Paul Lafargue, a bolgár Dimitâr Blagoev, Georgi Dimitrov stb., alapos tanulmányozásából fakad. Érdeklődését nem korlátozza egyoldalúan munkásságának csupán arra az oldalára, amely közvetlenebbül és világosan az esztétikát és a művészetet érinti. Ez gyümölcsöző és alkotó megközelítést tesz lehetővé, valamint az esztétika alaptételeinek marxista—leninista kifejtésére ad alapot. Először azért, mert sem Marx, sem Engels, sem Lenin nem írt *speciális* esztétikai munkákat. Más kérdés az, hogy határozott és kialakult esztétikai nézeteik voltak, különösen az irodalom területén. Ezekről azonban más összefüggésekben, egyéb (gazdasági, politikai, filozófiai stb.) kérdések megvizsgálásának alkalmából tettek említést. Természetesen az esztétikát érintő töredékes megnyilatkozásaik, ezek összehasonlítása, figyelmes végiggondolása, tanulmányozása magában is fontos forrást jelent a marxista—leninista esztétika további elmélyült fejlesztésére. Ez azonban egyáltalán nem elegendő. Másodsor a Todor Pavlov által követett módszer azért termékeny, mert csak a marxista—leninista elméleti örökség elsajátítása fegyverezhet fel bennünket azzal a módszertannal, amely biztonságos alapot nyújthat a társadalommal és annak fejlődésével kapcsolatos tudományos kutatás számára, közöttük az esztétikai kutatás számára is.

Todor Pavlov nemcsak egyike azoknak a marxista—leninista esztétáknak, akik egészében ismerik és alapjaiban elsajátították a marxizmust—leninizmust és ezen az alapon építik ki tudományos vizsgálataikat. Todor Pavlov nem csupán esztéta és irodalomművészeti kritikus, hanem mindenekelőtt filozófus, valamint tudós-pedagógus, aki hozzájárult a bolgár pszichológia, szociológia és történelemtudomány fejlesztéséhez. Ez a sok irányú érdeklődés és széles körű tevékenység sok lehetőséget nyújt a marxista—leninista hagyatéék mélyebb értelmezésére az esztétika területén is.

Arra törekszik, hogy megismerje és felhasználja a különböző társadalom- és természettudományok legújabb területeit és eredményeit. Enélkül nem folytathatta volna a lenini tükrözésemélet kidolgozását, és aligha tehetné volna ezt esztétikai kutatásának és eredményének szilárd alapjává.

Külön kell hangsúlyozni történeti-esztétikai kutatásait. Szükségesnek tekintette minden, az esztétikai gondolkodás sok évszázados fejlődése során született értékes gondolat megismerését. Ezeknek elemző feldolgozására és marxista—leninista alapokon való bírálatára törekedett. Idevágó tanulmányai és cikkei, amelyeket különböző időben írt és közölt, miután nem kapcsolódnak szervesen össze, az esztétika történetét nem képezhetik. Ennek ellenére ezek az írások értékes hozzájárulást jelentenek a marxista—leninista történeti-esztétikai kutatásokhoz, mert az esztétikai gondolkodás csaknem valamennyi klasszikus képviselőjét vizsgálja Platóntól és Arisztotelésztől az újabb idők Bergsonáig. Úgy vélem, ezekben az írásokban legértékesebb Todor Pavlovnak az a módszere, hogy a különböző elméletek centrális problémájának megragadását tűzi ki célul, s az, hogy feltárja az egyes gondolatok sajátossá-

gának és problémáinak okait, továbbá felvázolja helyüket és jelentőségüket az esztétika tudományának általános fejlődésében.

Ily módon azt a következtetést vonhatjuk le, hogy 1938-tól Todor Pavlov nézeteit, álláspontját mindenekelőtt alapvető esztétikai és irodalmi művészetkritikai művei foglalják össze. Ezek filozófiai és speciálisabban esztétikai tudományos felkészültségről tanúskodnak, bizonyítják ismereteinek enciklopédikusságát, a marxista—leninista elméleti örökség mély ismeretét. Másrészt jelen van ezekben az írásokban tisztelet a művészet, speciálisabban az irodalom iránt. Domináns vonásuk az a törekvés, hogy a szerző kimondja és megalapozza saját eredeti álláspontját, ami nemritkán új hozzájárulást jelent a marxista—leninista esztétikához. Mindez egészében véve Todor Pavlovot a marxista—leninista esztétika legkiemelkedőbb képviselői közé sorolja. És ha külföldön, speciálisabban a nyugati országokban neve és esztétikai művei még nem olyan széleskörűen ismertek és népszerűek, mint például Lukácsé, ez főként azért van, mert mi magunk jóformán semmit sem tettünk művei megismertetése érdekében — sőt még arról sem gondoskodtunk, hogy lefordítsuk és kiadjuk néhány nyugati nyelven. Egyedül a német kiadás készült el, de ez is csupán néhány évvel ezelőtt.

A bolgár marxista kritika egyik nagy eredménye például, hogy „Általános művészetelmélet”-ével már 1938-ban Todor Pavlov elsőként fogott hozzá az esztétika alapvető kérdéseinek teljes és rendszeres marxista—leninista vizsgálatához és kifejtéséhez. Akkor a végtelenen kieleződött nemzetközi helyzetben, a második világháború előestéjén, nem kaphatta meg azt a nemzetközi visszhangot, amelyre rászolgált. Szerzőjükre rendkívül nehéz évek vártak, amelyek nemcsak azt nem engedték meg, hogy írjon és előkészítse ennek a műnek megígért második kötetét, hanem több mint két éven át, amíg fasiszta koncentrációs táborban sínylődött, megfosztották attól a lehetőségtől is, hogy bármilyen tudományos munkával foglalkozzék.

Mind az „Általános művészetelmélet”, mind „Az esztétika alapvető kérdései” (első kötet 1949) és „A marxista—leninista esztétika alapvető kérdései” (első kötet 1958), valamint nagyszámú egyéb esztétikai és irodalomkritikai tanulmányai és cikkei, az általuk érintett és kidolgozott tematika nagy változatossága ellenére, szerves belső összefüggő rendszert alkotnak. Az egyesítő lánccszem az, hogy a jellegüket tekintve néha igen különböző problémákat egységes felfogásból vizsgálja, alapozza meg és dolgozza ki. Ezt az egységes alapot a lenini visszatükrözés elmélet nyújtja abban a formájában, ahogy azt Todor Pavlov továbbfejlesztette. Emellett az esztétikai jelenségek és a problematika nem csupán ürügyet jelentenek a tükrözéselmélet egyik vagy másik oldalának pótlólagos megvilágítására és megalapozására, hanem lényegében olyan önálló alkotó alkalmazásról van szó, amelyben magát a visszatükrözés elméletét sajátosan értelmezi, legszükségesebb alakpént az egész problematika vizsgálata számára. És éppen ebben áll Todor Pavlov fő érdeme és hozzájárulása a marxista—leninista esztétika fejlesztéséhez. Ily módon biztos alap jött létre mind az esztétika, mind a művészet legbonyolultabb és lényeges kérdéseinek sikeres alkotó vizsgálatához és megoldásához. Erre az alapra építette Todor Pavlov a művészet természetére, a művészetnek a tudománnyal és az erkölccsel való hasonlatosságaira és különbségeire, továbbá a vallással való összefüggéseire vonatkozó kutatásait. Ugyancsak a visszatükröződés szolgál alapul a művészeti módszer sajátosságainak vizsgálatához, a világnézet és a művészet kapcsolatának elemzéséhez, a szocia-

lista realista művészeti módszer, a művészet pártossága, a népiség stb. tanulmányozásához.

Anélkül, hogy részletesebben felsorolnánk Todor Pavlov minden lényeges hozzájárulását az esztétika tudományához, megállapíthatjuk, hogy eredményei szoros kapcsolatban állnak a lenini visszatükrözés elmélet alapjaival, arra épülnek. Ennek jelentőségét akkor érthetjük meg teljes egészében, ha figyelembe vesszük, hogy például Hegel, aki ragaszkodott a művészet tartalmi vizsgálatához és felfedezte annak megismerő funkcióit, objektív-idealista alapállása következményeként a művészet logikai elemeinek túlértékeléséhez és egyes irányzatainak túlzott előnyben részesítéséhez jutott el. Ezért a művészet specifikumának értelmezésében végül is ellentmondásokba bonyolódott. Vagy éppen az ellenkező oldalon más esztéták és filozófusok, antiracionalista beállítottságuk folytán, arra a következtetésre jutnak, hogy a művészet az emberben levő tudatalatti és öntudatlan világ kifejezése (freudizmus), illetve mint Croce és Bergson, abszolutizálják a művészetben benne rejlő intuitív oldalt, s ezzel eljutnak az alkotó személyiség túlértékeléséhez, a hagyományoktól és a társadalmi-kulturális környezettől való elszakításához. Vagy pedig végül mások abszolutizálják a művészet és különösen a formaiság szimbolikus elemeit, specifikus jel-információs természetét, s ennek alapján kidolgozzák a művészet szemantikus-információs elméletét (Maurice, Langer és mások). Végső soron ezek az elméletek, éppen azért, mert a művészet valamely specifikus oldalát túlhangsúlyozzák, s a visszatükröződés problémáját ugyanakkor megoldatlanul hagyják, tudományos szempontból egyoldalú és ezért tarthatatlan következtetésekre jutnak.

Todor Pavlov érdeme éppen abban áll, hogy meggyőzően és következetesen rámutatott a lenini visszatükrözés elmélet jelentőségére a művészet jelenségeinek és törvényszerűségeinek vizsgálatában, és ebből kiindulva — noha nem mindig elég részletesen és elmélyülten, például az esztétikai kategóriák esetében — továbbfejlesztette az esztétika mint tudomány problematikáját.

Napjainkban, amikor a marxista esztétika képviselői egyre eredményesebben lépnek fel a reakciós burzsoá esztétikai nézetek ellen, és a mai polgári művészetben mutatkozó hanyatló irányzatokkal szemben, ezzel párhuzamosan egyre sürgetőbb feladat, hogy alkotó módon kidolgozzák az esztétika és a modern művészet, speciálisabban a szocialista realista művészet főbb tételeit, területeit. Todor Pavlov esztétikai művei rendkívül szükségesek számunkra ennek a programnak a megvalósításához. Nemritkán megtaláljuk műveiben a bennünket foglalkoztató kérdésekre adandó választ és az újabb kutatásokra serkentő gondolatokat. Így például „A lenini tükrözésemélet és korunk” című alapvető munkájához írt „Bevezetés”-ében az alábbi rendkívül lényeges tételt találhatjuk: „A naturalizmusban és az absztrakcionalizmusban metafizikai ellentétek vannak — nem pedig dialektikus átmenetek és átvezetések —, nem dialektikus összefüggések, következőképpen nincs alap vagy impulzus a művészet ténylegesen reális, élő és haladó továbbfejlesztésére.”⁴

Ezt a gondolatot csak felvetette anélkül, hogy részletesen kifejtette volna. De ténylegesen ez a gondolat végigkövethető Todor Pavlov egész esztétikai alkotómunkájában, s ezáltal válik érthetővé megállapításának módszertani jelentősége a mai, hanyatló burzsoá művészet bonyolult és ellentmondó folya-

⁴Todor Pavlov: „Válogatott művek”, V, 691.

matainak vizsgálatában, sőt még a szocialista országok művészetének fejlődésében fellelhető kitérők, ideiglenes túlzások stb. megértésében is. Todor Pavlov említett megfogalmazása annak megértésén alapul, hogy a művészet az objektív dolgok és viszonyok sajátos szubjektív kifejezése, amelynél a szubjektív és az objektív oldal abszolutizálása egyaránt a művészet valamely lényeges sajátosságának, funkciójának megsértéséhez, elszegényítéséhez vezet. És fordítva, a realiztikus művészet, de még inkább a szocialista realista művészet, ereje abban van, hogy szervesen összekapcsolja, összeköti a szubjektív és az objektív elvet a művészi alak megteremtésében — másként szólva a sokoldalúan megnyilvánuló művészi szubjektivitás nem a magába zárkózás következménye, hanem a művészet és a társadalom összekapcsolódásának eredménye.

(Fordította Kardos Ede)